

નગતની મહાન જ્યોતિઓ

લેખક :

એચ. એફ. હમદાની બી. એ. એસ. ટી. સી.
સોરાબજી જે. જે. ટ્રેનિંગ કોલેજ
સુરત

એન. એમ. ઠક્કરની કું.

પુકસેલર્સ અને પબ્લીશર્સ

૧૪૦, પ્રીન્સેસ બીડ : મુંબઈ ૨

સર્વ હક્ક મુખ્યશક્તિ સ્વાધીન છે.

ગુજરાતી કૌપિયકલમ
અનુક્રમ :

- ૧ મહાત્મા ગાંધીજી
- ૨ જવાહરલાલ નેહરૂ
- ૩ બાબુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ
- ૪ સુભાષચંદ્ર બોઝ
- ૫ બેરિસ્ટર મહુમદઅલી જિન્ના
- ૬ કવિસમ્રાટ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર
- ૭ મૌલાના અબ્દુલકલામ આઝાદ
- ૮ કવયિત્રી સરોજીની નાયડુ
- ૯ અરવિંદ ઘોષ
- ૧૦ સરહુદના ગાંધી અબ્દુલ ગફારખાન

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૨૦૧૭ કિંમત ૯૫૦

ગ્રંથનામ બાલમી મહાવિજયોત્તિ
મો.

વર્ગિક ૭૨

મહાત્મા ગાંધીજી

દુનિયામાં આજસુધીમાં થઈ ગએલી અતૌકિક વ્યક્તિઓમાં ગાંધીજીની ગણતરી થાય છે. સત્યનિષ્ઠા, અહિંસા, સ્વર્થત્યાગ, દેશપ્રેમ, અત્યંત શાંતિ, સાદાઈ વગેરે ગુણોયુક્ત એ સર્વશ્રેષ્ઠ મહાન નેતા સદ્ભાગ્યે આપણા દેશને સાંપડ્યા છે. મહાત્મા ગાંધીજીના મતથી લિપ્ત મત ધરાવનારા મનુષ્યોમાં પણ તેમના વિષે માન છે. ગાંધીજીનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૬૯ માં કાઠિયાવાડના પોરબંદરમાં વૈશ્ય જાતિમાં

થયો હતો. તેમનું નામ મોહનદાસ. તેમના પિતાશ્રી કરમચંદ એક સંસ્થાનના દીવાન હતા. નાનપણથી જ ગાંધીજી નમ્ર, વિવેકી અને આજ્ઞાધારક હતા. માતૃપિતૃભક્ત શ્રવણની વાર્તા વાંચી ત્યારથી આપણે પણ તેવા જ થવું, એવું તેમને લાગ્યું. તેજ પ્રમાણે તેઓ પોતાનાં માતૃપિતાની સેવાભક્તિ કરતા. નાનપણમાં સંગતિદોષને લીધે કંઈક ભૂલ થઈ ગઈ તે માટે તેમને ઘણું પશ્ચાતાપ થયો. પણ આખરે પોતાના પિતાજી પાસે જઈ આપમેળે ગુહૂનો કબૂલી ક્ષમા માગી મૅટ્રિક પાસ થયા પછી તેઓ વિભાગ જઈ બેરીસ્ટર થઈ આવ્યા. તેમનાં માતૃશ્રી સુશીલ અને ધાર્મિક હતાં. તેમણે ગાંધીજી પાસે “ માંસ મચ્છી ખાઈશ નહિ, તેમજ કાંઈ પણ ખરાબ કામ કરીશ નહિ ” એવું કબૂલ કરાવ્યા પછી જ વિભાગ જવા માટે પરવાનગી આપી હતી.

સ્વદેશ પાછા ફર્યા પછી કેટલાક દિવસો બાદ ગાંધીજી દક્ષિણ આફ્રિકા ગયા, ત્યાં હિંદીઓ પર ત્યાંના ગોરાઓ તરફથી અન્યાય થયો હતો, તે દૂર કરવા માટે ગાંધીજીએ ઘણું પ્રયત્ન કર્યો. ત્યાં (આફ્રિકામાં) બોઅર યુદ્ધ શરૂ થયું. તે વખતે જખમી લોકોની સારવાર માટે એમણે એક સેવાદળ સ્થાપ્યું. આથી ચારે બાજુએ એમની વાહવાહ થઈ. દક્ષિણ આફ્રિકામાં ફરીથી હિંદીઓના હક્કો સંબંધી તકરાર ઊભી થઈ, ત્યારે ગાંધીજીએ સત્યાગ્રહની ચળવળ ઊભી કરી અને હિંદીઓને ઘણાખરા હક્કો મેળવી આપ્યા. ત્યારપછી તેઓ હિંદુસ્તાન પાછા આવ્યા અને અમદાવાદમાં “સત્યાગ્રહાશ્રમ”

નામની સંસ્થા સ્થાપી. તેઓ અંપારણ્ય જિલ્લામાં ગયા. ત્યાં તેમણે મજુરો અને ખેડુતો ઉપર થતો જુલમ દૂર કરવા ઘણો પ્રયત્ન કર્યો અને લોકોનું કેટલુંક દુઃખ દૂર કર્યું. ઈ. સ. ૧૯૨૦ માં એમણે અસહકારની ચળવળ શરૂ કરી. આ ચળવળથી આખા દેશમાં ચારે બાજુ જાગૃતિ ફેલાઈ. તેમના પર સરકારે કેસ કરી ૬ વર્ષની સજા કરી. જેલમાં તેમની તબીયત બગડવાથી તેમને છોડી મૂકવામાં આવ્યા. રેંટીયા પર સૂતર કાંતવું, ખાદી પહેરવી, હિંદુ-મુસલમાન એકત્ર, અને અસ્પૃશ્યતા નિવારણ વગેરે બાબતોમાં તેઓ વધારે ધ્યાન આપવા લાગ્યા.

ઈ. સ. ૧૯૩૦ માં મહાત્માજીએ કાયદાભંગની ચળવળ શરૂ કરી. ગરીબોને જરૂરી મીઠા જેવી વસ્તુ પર પણ સરકાર કર લે છે, એ જુલમ બધાના ધ્યાનમાં લાવી સ્વરાજ્યના હક્ક મેળવવાના હેતુથી ગાંધીજીએ મીઠાના કાયદાભંગની ચળવળ શરૂ કરી. આ વખતે દેશના ઘણા લોકો એ મીઠાનો કાયદો તોડી જેલમાં ગયા. આ ચળવળને લીધે દુનિયામાં બળબળાટ ઉઠ્યો, અને સરકારને ગાંધીજી સાથે સલાહ કરવી પડી.

ત્યારપછી ગાંધીજી કોંગ્રેસ તરફથી રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સ (ગોળમેજી પરિષદ) માં ભાગ લેવા માટે વિલાયત ગયા. પણ ત્યાંથી ઈ. સ. ૧૯૩૨ માં પાછા આવી તરત જ કાયદાભંગની ચળવળ શરૂ કરી દીધી. આ ચળવળમાં પણ હજારો લોકોએ ભાગ લીધો. ગાંધીજીને પાછું કારાવાસમાં

જવું પડ્યું. સુધારાના નવા કાયદાને લીધે હુરિજન સમાજને હિંદુ સમાજથી જુદો મતાધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો. હુરિજન સમાજને હિંદુ સમાજથી જુદો મતાધિકાર આવ્યો તે માટે તેમણે પ્રાણોત્તર ઉપવાસ શરૂ કર્યા. આખરે ગાંધીજીના કહેવા પ્રમાણે સરકારને તે બાબત બદલવી પડી.

પછી ગાંધીજી છૂટા થયા. દેશની પરિસ્થિતિ જોઈ કાયદાલંગની ચળવળ બંધ કરી. હાલમાં દેખીતી રીતે ગાંધીજી કોંગ્રેસમાં નથી પણ કોંગ્રેસનાં બધાં કામકાજ તેમની જ સલાહથી થાય છે. તેમની સલાહથી જ સુધારાના નવા કાયદા પ્રમાણે હિંદુમાંના બધા પ્રાંતોમાં મહાસભાએ ચૂંટણીમાં ભાગ લીધો, અને આઠ પ્રાંતોમાં કોંગ્રેસે બહુમતી મેળવી પોતાની સત્તા સ્થાપી હતી.

હાલમાં ગાંધીજી વર્ધા પાસેના શેગાંવ નામના ગામડામાં રહ્યા છે. તેઓ આમ્યોદ્ધાર, હુરિજનસેવા વગેરે કાર્યમાં વધારે ધ્યાન આપી રહ્યા છે.

તેમના જન્મદિવસે એટલે ઑક્ટોબર માસની બીજી તારીખે તેમની વરસગાંઠ મોટા ઉત્સવથી ઉજવવામાં આવે છે.

ગાંધીજી સત્ય, અહિંસા, ત્યાગ, પ્રેમ, વીરવૃત્તિ, શાંતિ વગેરે ગુણોને લઈને મહાત્મા પદે પહોંચ્યા છે.

ગાંધીજીને દેશના કલ્યાણ માટે ઘણીજ તાલાવેલી લાગી છે. તેને માટે વીરવૃત્તિથી સતત પરિશ્રમ ઉઠાવે છે. પણ

આ વીરવૃત્તિમાં બીજાઓની હિંસા થતી નથી. આ કારણથી આ વીરવૃત્તિ દેશપરદેશમાં માનવજાતિના કલ્યાણ માટે શ્રેયસ્કર છે. માટે જ ગાંધીજીને “ શાંતિ વીર ” કે “ આત્માત્મ વીર ” સંબોધનથી સત્કારવામાં આવે છે. હિંદમાં તો શું પણ જગતના બીજા દેશોમાં પણ બધી જાજુએથી એમને આદરમાન આપવામાં આવે છે. પ્રેમ ને વિવેકથી તેઓ ધારેલું કામ સિદ્ધ કરી શકે છે. તેમના કહેવા પ્રમાણે ખાદીપ્રચાર, હરિજનઉદ્ધાર વગેરે કાર્યો આપણ તરફથી થાય એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

તેમનાં ધર્મપત્ની કસ્તુરબા ગાંધી પણ ચળવળમાં ભાગ લઈ સતત દેશ સેવા કરે છે. એઓ પણ ઘણીવાર કારગૃહમાં વાસ કરી આવ્યાં છે.

[૨]

પંડિત જવાહરલાલ નેહરૂ

હિંદુસ્તાનના આ મહાન નેતાના નામથી લાગ્યે જ કોઈ અપરિચિત હશે. એમનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૮૯ માં થયો હતો. એમણે પોતાનું જીવનચરિત્ર પોતે જ લખ્યું છે. તે વાંચવાથી એમના જીવનનો પુરેપુરો ચિતાર આપણને મળી શકે એમ છે.

એમનું જીવનચરિત્ર ઇ. સ. ૧૯૩૬ ના એપ્રિલ માસમાં પહેલું લંડનમાં છપાયું, અને તેજ સાલના ઓગસ્ટ માસમાં તેજ પુસ્તકની અઢારમી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થઈ, અં

ત્યાં જ ખપી ગઈ હતી. એ ઉપરથી આપણને માલમ પડે છે, કે એ પુસ્તક દુનિયાનાં સારામાં સારાં પુસ્તકોમાંનું એક હોવું જોઈએ, અને ખરેખર છે પણ તેમજ.

આપણા હિંદુસ્તાનમાં પણ એ પુસ્તકની નકલો ખપવા માંડી અને દરેક હિંદી તે પુસ્તક હજી પણ હોંસભેર વાંચે છે. હાલમાં એ પુસ્તકની આવૃત્તિઓ પ્રગટ થતી જાય છે. એ ઉપરથી એમ કહી શકાય કે જ્યારે જગતનાં બીજાં પુસ્તકો ઉધઈ ખાતાં થશે, ત્યારે પણ આ પુસ્તક હયાતીમાં રહેશે.

આ પુસ્તકદ્વારા હિંદુઓની શી માગણીઓ છે તે અંગ્રેજો આગળ રજુ કરી છે, અને ઇંગ્લંડવાસીઓના મગજ પરથી હિંદીઓ ફક્ત સાધુઓજ છે એવી છાપ ભૂંસી નાખી છે. આથી અંગ્રેજોને ખબર પડી ગઈ કે હિંદુસ્તાનમાં પણ એવાં લેખક છે કે જે હરહિટલર યા સિનોર મુસોલિનિ સામે પણ અંગ્રેજોની સ્વતંત્રતા માટે લડવા તૈયાર છે, પણ એક શરતે કે હિંદીઓને પણ એવીજ જાતની સ્વતંત્રતા આપવામાં આવે. આટલાં વર્ષોની જહેમતે જે કંઈ કર્યું છે, તેનાં ફરતાં પણ વધારે આ પુસ્તકે કર્યું છે. એમ કહેવામાં જરાએ અતિશયોક્તિ નથી.

આ વાત સાચી છે કે આ પુસ્તકની અસર હાલમાં કંઈ ન થાય, કારણ કે ઇંગ્લંડ હાલમાં બીજી તરફ ધ્યાન આપી રહ્યું છે, અને કહે છે કે હિંદુસ્તાન તરફ લક્ષ આપવા માટે અમને કુરસહ નથી. પણ એક સમય એવો

આવશે, કે જ્યારે જગત એ પુસ્તકનાં પાનાં ફેરવવામાં અને તેના ઉપર વિચાર કરવામાં ગુંથાયલું હશે.

આ પુસ્તકમાંનાં ચિત્રો જોઈને અને વાંચીને દરેક અંગ્રેજ પોતાના દીલમાં શરમાય છે અને કહે છે કે શું આવાં ભદ્રપુરુષોને પણ પોતાનો અવાજ લોકોના કાન સુધી પહોંચાડવા માટે જોલમાં જવું પડે છે ! આ પુસ્તકે સાબિત કરી આપ્યું છે કે હિંદમાં જે કંઈ થઈ રહ્યું છે તે યોગ્ય છે. હિંદીઓની એમાં જરા પણ કસૂર નથી. આ બાબત અંગ્રેજ સ્ત્રીઓમાં પણ જોશભેર ચર્ચાઈ રહી છે, કે જે સ્ત્રીઓએ મહા મુશીબતે રાજદ્વારી બાબતમાં પોતાના હક્કો મેળવ્યા છે અને જેમનું ચલણ અત્યારની પરિસ્થિતિ જોતાં મરદો કરતાં જરા પણ ઓછું નથી.

પંડિત જવાહરલાલ નેહરૂમાં એક એવો મહત્વનો ગુણ છે કે તેઓ વિના સંકોચે દરેક સાથે સહેલાઈથી હળીમળી શકે છે, અને તેમની વાતો ધ્યાનપૂર્વક સાંભળે છે. તેઓ ગરીબો સાથે સહાનુભૂતિપૂર્વક પોતાનો વર્તવ રાખે છે. આથી એમને ચાહનારાઓની સંખ્યા પણ ઘણી છે. આ બાબત માટે સચોટ દાખલો એ છે, કે એક વખતે એમણે થોડાક ગામડીઆઓને પૂછ્યું કે જો મને પોલિસ તમારી નજર સમક્ષ હાથકડી પહેરાવી જોલનો રસ્તો બતાવે તો તમે શું કરો ? ગામડીઆઓએ તરત જ જવાબ આપ્યો, કે અમે પોલિસ ઉપર તૂટી પડી તમોને છોડાવવાની કોશિશ કરીએ ત્યારે પંડિતજીએ કહ્યું કે ના, એમ નહિ

કરતાં જે થાય તે શાંતિથી જોયા કરવું. એક પણ શબ્દ ઉચ્ચારવો નહિ. તેમજ એકપણ પગલું આગળ ભરવું નહિ.

જવાહરલાલના આ જવાબથી ગામડીઓ આશ્ચર્ય-ચક્રિત થયા અને થોડીવાર પછી બોલ્યા કે, આ તો અમે કેમ સહન કરી શકીએ ? ત્યારે જવાહરલાલે કહ્યું કે, તમારે સહન કરવું જ જોઈએ. “સહન કરવામાં જ મજા છે” આ રીતે પંડિતજી અહિંસાનો પાઠ જનતાને શીખવે છે.

જ્યારે પંડિત જવાહરલાલ લંડન અને કેંબ્રિજથી હિંદ પાછા આવ્યા, ત્યારે તેઓ પ્રસિદ્ધ ન હતા. પણ અસહકારની ચળવળ શરૂ થઈ, ત્યારે તેઓ મહાત્મા ગાંધીજીની સરદારી હેઠળ એમાં જોડાયા, અને પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરવા તૈયાર થયા. ત્યારથી તેઓ પ્રસિદ્ધિમાં આવવા લાગ્યા. એમનો સંબંધ ગામડીઓ સાથે વધતો ગયો. પંડિતજી જ્યારે એમના સહવાસમાં આવ્યા ત્યારે એમની મુશ્કેલીઓથી જાણીતા થયા. આ રીતે પંડિતજીએ ગામડીઓનાં દીલ આકર્ષ્યાં.

એઓ પોતાના પુસ્તકમાં લખે છે કે, “જ્યારે દેશની આમ જનતા અનેક રીતે સંકટોમાં સપડાઈ હોય ત્યારે તેમના પ્રત્યે કેાણુ સહાનુભૂતિ ન ધરાવે ?”

ખાસ કરીને પંડિતજીએ સંયુક્ત પ્રાંતના કિસાનોના આગેવાન બની કિસાન ચળવળને મજબુત બનાવી, તે

પ્રાંતનાં લોકોના દીલ છતી લીધાં. જેમ બિહાર પ્રાંતના વતનીઓનાં દીલ બાબુ રાજેન્દ્રપ્રસાદે છત્યાં છે તેમ.

આ બાબત યાદ રાખવાની જરૂર છે કે જ્યારથી ગાંધીજીના નેતૃત્વ હેઠળ કોંગ્રેસની ચળવળ શરૂ થઈ, ત્યારથી એમાં અજબ ફેરફારો થયા છે. પરંતુ પંડિત અને તેમના પિતાશ્રી મોતીલાલજી જેવા નેતાઓ પણ અંગ્રેજીમાં જ વાતો કરતા હતા, અને સમજતા હતા કે કોંગ્રેસ એ એક અંગ્રેજી વિચારોને મળતી સંસ્થા છે, ને ફક્ત હિંદી કેળવણી ઉપર જ ધ્યાન આપે છે. પરંતુ તેમનો આ મત કાળક્રમે ફેરવાયો, અને કોંગ્રેસ એ દેશની એક જ મહાન સંસ્થા છે એવું તેમને જ્ઞાન થયું.

હિંદુસ્તાનની અંધાધુંધીના સમયમાં દેશને એક સરદારની જરૂર જણાઈ ત્યારે ગાંધીજીએ દેશની સરદારી લીધી અને તેમણે દેશનું સંગઠન કર્યું. તેમાં નીચે મુજબની વ્યક્તિઓ હતા. મોતીલાલ નેહરૂ, જવાહરલાલ નેહરૂ, સી. આર. દાસ, જે. એમ. સેનગુપ્તા, ડૉક્ટર અનસારી, મૈલાના મહંમદ અલી, ઈ. જિન્ના, મદનમોહન માલવિયા. જેઓ દેશના હુકો મેળવવા પ્રયત્ન કરતા હતા તેવાઓનો સાથ મેળવ્યો, અને નક્કી કર્યું કે અંગ્રેજી ભાષાદ્વારા પ્રચાર ન કરતાં પોતાની ભાષા દ્વારા પ્રચાર કાર્ય કરવું. આ ચળવળમાં જવાહરલાલે તન, મન અને ધનથી ભાગ લીધો અને પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કર્યું.

પંડિતજીને ઉપવાસ કરવા પસંદ નથી પણ ગાંધીજીને એ બાબત ઘણી જ પસંદ પડે છે. ગાંધીજીની એવી માન્યતા છે, કે ઉપવાસ કરવાથી ઘણી સારી અસર પેદા કરી શકાય છે. પણ જવાહરલાલ એ વસ્તુને માનતા નથી. આવી કેટલીક બાબતોમાં પંડિતજી અને ગાંધીજી વચ્ચે મતભેદ છે. આમ હોવા છતાં ગાંધીજી અને પંડિતજી વચ્ચેનો સંબંધ ગાઢો થતો જાય છે.

જવાહરલાલ પોતાના મતને વળગી રહેનાર છે તે નીચેના દાખલા ઉપરથી જણાય આવે છે. જ્યારે તેઓ જેલમાંથી છૂટ્યા, ત્યારે બિહારમાં ધરતીકંપ થયો હતો. ત્યાંના પીડિતોને મદદ કરવા તેમનું દીલ તલપી રહ્યું હતું. તેઓએ કલકત્તામાં “ બિહારના ધરતીકંપ ” વિષે જુસ્સાદાર લાખણ કર્યું, અને બિહારને રસ્તે પહોંચા. ત્યાંનું કામ પુરું કર્યા પછી પોતાને વતન પાછા ફર્યા ત્યારે તેમની સ્થિતિ માટે તેઓ લખે છે, કે “ થાક ને લીધે, હું ઘેર અડધા મરેલા માણસ જેવો પાછો ફર્યો. ધરનાં બધાં મારી તંદુરસ્તી તરફ તાકીને જોઈ રહ્યાં. રિપોર્ટ લખવાનો ઇરાદો કરી લખવા બેસતો, પણ થાકને લીધે ઉંઘી જતો હતો. હું અને મહારી દીકરી ઈંદિરા ચાહ પીવા બેઠાં હતાં, તેવામાં પોલિસની મોટર આવી પહોંચી, ને હું સમજ્યો કે આપણો સમય આવી લાગ્યો છે.

જવાહરલાલ જેટલા પરદેશી શાશનથી વિરુદ્ધ છે તેટલા જ જેમનાં હાથમાં ગરીબોની જીવન રોટી છે તેમનાંથી

એટલે મીલમાલિકો, અને રાજા રજવાડાઓની આપખુદ સત્તાથી પણ વિરુદ્ધ છે. માહાત્મા ગાંધીજી, રાજાઓ, મીલમાલિકો જમીનદારો વગેરે પોતાની સત્તા ભલે પોતાના હાથમાં રાખે, પણ અહિંસાનું પાલન કરીને હિંદમાં રામ-રાજ્ય શરૂ થાય, પણ આ વિપ્લવ થાય એવું માનતા નથી આ રીતે જવાહરલાલ જે લોકોની ઉપેક્ષા કરે છે તેને ગાંધીજી સહાય કરવાનું કહે છે. ગાંધીજીનો વિચાર રાજા, જમીનદારો, મીલમાલિકો વગેરે પૈસાદારોને પોતાના હાથ ઉપર લઈ હિંદુસ્તાનને નીરાળું બનાવવાનો છે.

[૩]

બાપુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ

બાપુ રાજેન્દ્રપ્રસાદે એમની ઉજ્જવલ દેશભક્તિને લીધે કોંગ્રેસનું અધ્યક્ષપદ બે વખત મેળવ્યું. “દેશ સેવા” એજ એમની જિંદગીનું એમણે ધ્યેય ગણ્યું છે. એમનામાં દેશસેવા સિવાય બીજી કોઈ પણ મહત્વાકાંક્ષા નથી. એમનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૮૪ માં બિહાર પ્રાંતના એક ગામડામાં થયો હતો. તેઓ જાતે કાયસ્થ છે. તેમની ઉચ્ચ બુદ્ધિશક્તિને લીધે તેમજ પ્રખર અભ્યાસી હોવાથી દરેક પરીક્ષામાં તેઓ પહેલા વર્ગમાં પાસ થતા હતા. વિદ્યાર્થી

અવસ્થામાં જ એમણે કટ્ટર સ્વદેશભક્તિ અને લોકસેવાની વૃત્તિ સ્વીકારી. એમ. એ. થયા પછી કેટલોક વખત એમણે અધ્યાપકની નોકરી કરી અને પછી વકીલની પરીક્ષા પાસ કરી કલકત્તા હાઈકોર્ટમાં વકીલાત શરૂ કરી. આ વખતે તેમને નામદાર ગોખલેની મુલાકાત થઈ. ગોખલેની ભારત-સેવક સમાજના સભાસદ થઈ લોક સેવાનાં કાર્યો કરવાનો તેમનો વિચાર થયો, પણ આખરે કેટલીક અડચણોને લીધે તે વિચાર માંડી વાળવો પડ્યો. ઇ. સ. ૧૯૧૫ માં કાયદાની ઉચ્ચ પરીક્ષામાં જેસી પહેલા વર્ગમાં પહેલે નંબરે તેઓ પાસ થયા. ઇ. સ. ૧૯૧૬ માં પટણામાં હાઈકોર્ટ ઉઘડવાથી તેઓ કલકત્તાથી પોતાને વતન આવ્યા, અને વકીલાત શરૂ કરી તેમાં તેમણે હુજારો રૂપિયા મેળવ્યા. મેળવેલો પૈસો પરોપકારાર્થે સાર્વજનિક કાર્યોમાં વાપર્યો. આ કારણે તેમણે જ્યારે વકીલાત બંધ કરી ત્યારે તેમની પાસે કંઈ પણ સિલક ન હતી. અસહકારની ચળવળ શરૂ થતાં ઇ. સ. ૧૯૨૦ માં વકીલાત બંધ કરી તેઓ લોકસેવામાં જોડાયા અસહકારની ચળવળને ખાતર બિહાર પ્રાંતમાં પર્યટન કરી તેમણે કોંગ્રેસનું પ્રચાર કાર્ય કર્યું. ઇ. સ. ૧૯૩૦ માં કાયદાભંગની ચળવળ શરૂ થતાં તેમણે એમાં ભારે ઉત્સાહથી ભાગ લીધો. તેમને કેટલાક પ્રસંગે પોલિસોનો લાઠીમાર સહન કરવો પડ્યો હતો અને પોતે જખમી પણ થયા હતા. આ દરમિયાન એમને જે વાર કારાગૃહમાં જવું પડ્યું હતું. ત્યાર પછી ઇ. સ. ૧૯૩૨ માં ફરી પાછી કાયદાભંગની ચળવળ શરૂ થઈ. તે વખતે રાજેન્દ્રનાથુની તંદુરસ્તી સારી ન હતી તોપણ તેમણે તેમાં ભાગ લઈ જેલનાં દુઃખો વહોરી

લીધાં. આ વખતે જેલમાં તેમની તંદુરસ્તી ઘણી જ બગડેલી હોવાથી તેમને છોડી મૂકવાની સરકારને ફરજ પડી. તુરંગમાંથી છૂટ્યા પછી પ્રકૃતિ સારી ન હતી, છતાં દેશ સેવાના કાર્યમાં તેમને પાછું જોડાવું પડ્યું. તે વખતે ઇ. સ. ૧૯૪૪ માં બિહારમાં હૃદયદ્રાવક ધરતીકંપ થયો અને ઘણું નુકસાન થયું. લોકોમાં હાહાકાર વર્તી રહ્યો, આવે વખતે રાજેન્દ્રબાબુ કેમ સ્વસ્થ બેસી રહે ? તેઓ તરત જ આફતમાં સપડાયેલા લોકોને મદદ કરવાના હેતુથી પાછા એ કાર્યમાં જોડાયા, તે વખતે પરોઢીએ ચાર વાગ્યાથી રાતના અગિયાર વાગ્યા સુધી એકસરખું કામ તેઓ કરતા હતા. આ કાર્યમાં આખા દેશની સહાનુભૂતિ મેળવી રૂપ લાખ રૂપીઆનું ફંડ ભેગું કર્યું. પોતાની તંદુરસ્તી સારી ન હોવા છતાં આ કાર્યમાં એમણે ઝંપલાવ્યું એ ઉદ્દેશ્ય અહીં કરવો જરૂરનો છે. આ પહેલાં ઇ. સ. ૧૯૨૩ માં બિહાર પ્રાંતમાં મોટી રેલ આવવાથી લોકો દુઃખી થયા ત્યારે તેમજ ઇ. સ. ૧૯૩૧ માં ચંપારણ્યમાં દુકાળ પડ્યો હતો ત્યારે જનતા પર આવેલી આફત દૂર કરવા તેમણે ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો હતો તેમની લોક સેવાની લાગણી માટે એમને બિહારના ‘દીનબંધુ’ કહેવામાં આવે છે.

તેમને ઇ. સ. ૧૯૩૪ ની સાલમાં મુંબઈમાં બરાયલી મહાસભાનું પ્રમુખસ્થાન મળ્યું, ત્યારે આખા દેશમાં પર્યટન કરી તેમણે કોંગ્રેસના સિદ્ધાંતોનો ફેલાવો કર્યો. ત્યાર પછી ઇ. સ. ૧૯૩૬ માં સુભાષબાબુએ કોંગ્રેસના

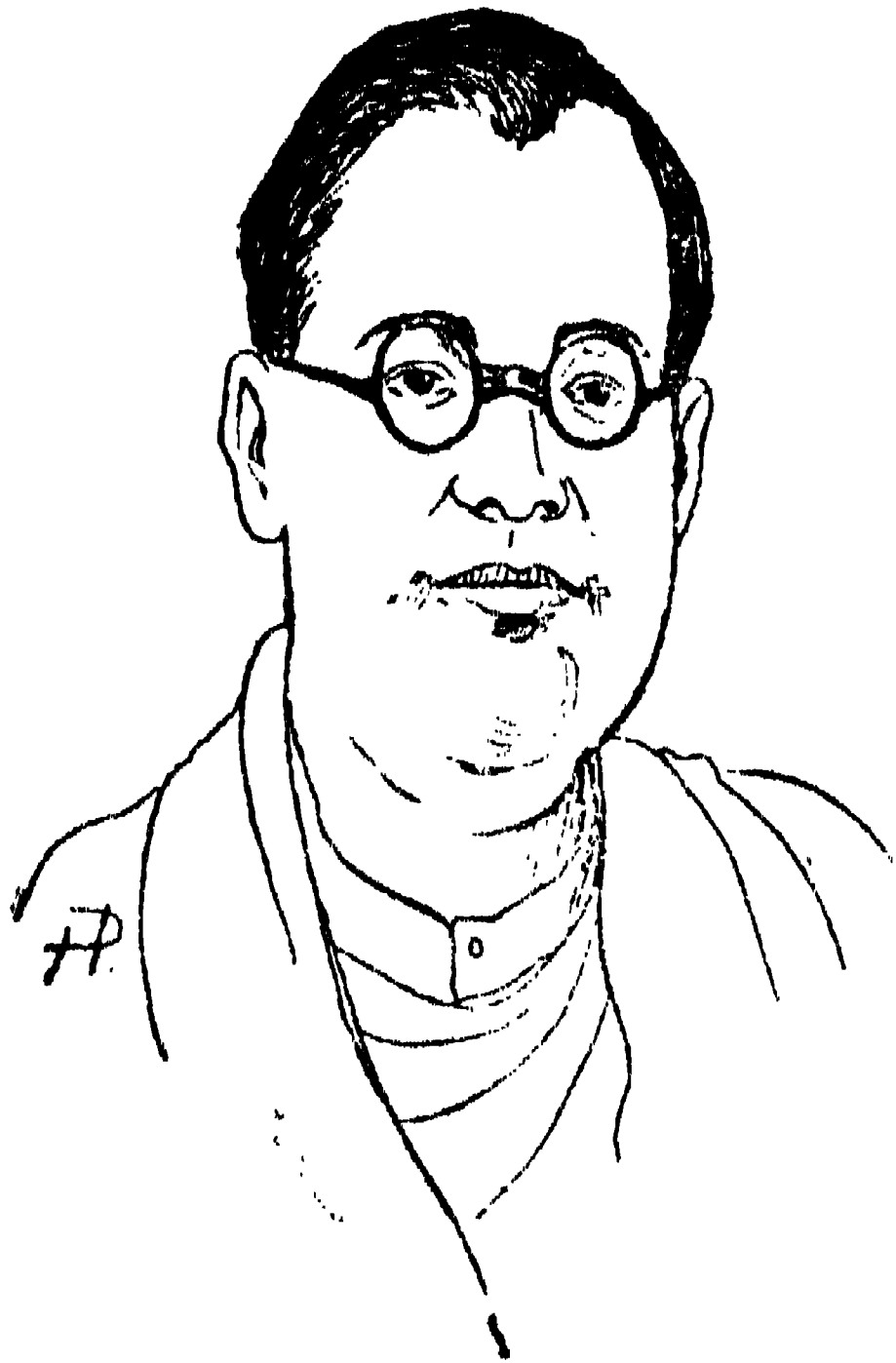
પ્રમુખપદનું રાજનામું આપ્યું એટલે ફરી એમની કોંગ્રેસના અધ્યક્ષસ્થાને ચૂંટણી કરવામાં આવી.

બાપુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ અતિશય સાત્વિક ગુણોવાળા હોઈ શાંત સ્વભાવના છે. તેમની રહેણીકરણી અતિશય સાદી છે. તેઓ ગરીબોની સેવા કરવા માટે રાતદિવસ પ્રયત્ન કરતા રહે છે.

તેમણે દેશસેવા માટે આપેલો ભોગ અપૂર્વ છે “સેવા અને ત્યાગ સિવાય સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવી એ અશક્ય છે” એવો તેમનો મત છે, એમના જીવનમાં પણ ત્યાગ અને સેવા આપણને સ્પષ્ટ જણાય છે આવા મહાન પુરુષને કેાણ આદર્શ પુરુષ નહિ કહે ?

[૪]

સુભાષચંદ્ર બોઝ

શ્રીચુત સુભાષચંદ્ર બોઝને જન્મ બિહાર પ્રાંતમાં આવેલા કટક શહેરમાં ઇ. સ. ૧૮૯૮ના જાન્યુઆરી માસની ત્રીજી તારીખે સરકારી વકીલ શ્રી. જાનકીનાથ બોઝને ઘાં થયેલ હતો.

અભ્યાસ દરમિયાન તેઓ દરેક વખતે પ્રથમ વર્ગમાં જ આવતા હતા. તેઓ ઇલાકાની યુનિયન કોલેજના મંત્રી તરીકે ઇ. સ. ૧૯૧૩-૧૯૧૪માં ચૂંટાયા હતા. તેઓએ

બી. એ. ની પરીક્ષા પ્રથમ વર્ગમાં પાસ કરી, અને બંગાળમાં આવેલી સ્કોટિશ જર્ન કોલેજમાં લેવાયેલી તત્ત્વજ્ઞાનની પરીક્ષામાં બીજા વર્ગમાં પાસ થયા. એમની ઇચ્છા વધુ અભ્યાસ કરવાની હોવાથી તેઓ વિલાયત ગયા. ઇ. સ. ૧૯૧૯ થી ૧૯૨૧ સુધી કેમ્બ્રિજમાં અભ્યાસ કર્યો. ઇ. સ. ૧૯૨૦માં આઈ. સી. એસ. ની પરીક્ષા આપી તેમાં તેઓ એથે નંબરે પાસ થયેલા જાહેર થયા. અંગ્રેજી જેવી પર ભાષામાં પણ તેઓએ ઉપર નંબર મેળવ્યો. માતૃભૂમિની હાઝને લીધે સનદી નોકરીનું રાજીનામું તેમણે ત્યાંજ (લંડનમાંજ) આપી દીધું.

ત્યારબાદ તેઓ પોતાને વતન પાછા આવ્યા. તે દરમિયાન એટલે ઇ. સ. ૧૯૨૨માં ઉત્તર બંગાળમાં મોટી રેલ આવી હતી. તે રેલને લીધે લોકોને ઘણું દુઃખ સહન કરવું પડ્યું હતું. આ રેલને લીધે ઉત્તર બંગાળ માટે રાહત કાર્ય શ્રીયુત સુભાષચંદ્ર બોઝની દેખરેખ નીચે શરૂ થયું. આ રાહત કાર્યમાં તેમણે તન, મન, અને ધનથી યથાશક્તિ મદદ કરી હતી. ઇ. સ. ૧૯૨૩માં તેઓ ફોર્વર્ડ પત્રના મેનેજર નીમાયા. ત્યાં પણ તેમણે સારી સેવા બજાવી. આમ તેમની કાર્ય દક્ષતા જોઈ, ઇ. સ. ૧૯૨૪માં કલકત્તા કોર્પોરેશને, કોર્પોરેશનના વડા એક્ઝિક્યુટિવ ઓફિસર તરીકે એમની નીમણૂક કરી. આ હોદ્દા પર રહી લોકલાગણી ન હુલાય તે પ્રમાણે કામ કર્યું. આમ તેમની નામના વધવા લાગી.

તેઓની વૃત્તિ દેશ સેવા તરફ વધારે હોવાથી તેઓ દેશબંધુના કાર્યક્રમમાં સામેલ થયા. દેશબંધુ દાસે શરૂ કરેલી સ્વરાજ્ય પાર્ટીની સ્થાપનામાં બોએ પૂર્ણપણે સાથ આપ્યો. તેઓ દેશબંધુ દાસના જમણા હાથ થઈ પડ્યા એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ ન જ ગણાય. યુવાન રાજ્યનીતિજ્ઞ પુરુષોમાં તેમનું સ્થાન પ્રથમ છે અને રહેશે.

દેશ સેવા અંગે તેમને અનેક વાર સરકારના નજર કેદી તરીકે રહેવું પડ્યું. તેમ જેલ જાત્રાઓ પણ કરવી પડી. નાદુરસ્ત તબીયતને કારણે તેમને ઇંગ્લેન્ડ રહેવાની શરતે જેલમાંથી છોડી મૂકવામાં આવ્યા. ત્યાં પણ તેમના ઉપર સરકારનો અમુક રીતે જામો હતો જ.

ઇ. સ. ૧૯૩૪ ના ડિસેમ્બર માસમાં તેઓ હિંદુસ્તાન પાછા ફર્યા. તેઓ આવ્યા કે સરકારે તેમના પર પ્રતિબંધ મૂકી તેમને તેમના ઘરમાં જ નજરકેદ રાખ્યા. વળી તબિયત બગડવાથી તેમને પાછા વિલાયત જવું પડ્યું. ત્યાંથી પોતાને વતન પાછા આવતાં જ સરકારે તેમને નજરકેદ કર્યા આ ઉપરથી બોએમાં કેટલી દેશદાઝ અને કાર્યદક્ષતા છે, તે સરકારે તેમના પર લીધેલાં પગલાં ઉપરથી સાબીત થાય છે.

તેમણે મહાસભામાં જોડાઈ દેશની સેવા કરી તેથી તેમને ઇ. સ. ૧૯૩૮ માં હરિપુરામાં ભરાયલા અધિવેશનમાં પ્રભાએ તેમનું ભાવભીનું સ્વાગત કરી હિંદના રાષ્ટ્રપતિ તરીકે ચૂંટી કાઢ્યા હતા. ત્યાર પછી ઇ. સ. ૧૯૩૯ માં મહાકેશવમાં ભરાયલા અધિવેશનમાં સુભાષચંદ્ર બોએને

બીજી વાર રાષ્ટ્રપતિ તરીકે ચુંટી પ્રજાએ સન્માન્યા હતા. કેટલાક કારણોને લીધે તેમનામાં અને મહાસમિતિમાં મતભેદ પડવાથી તેમણે રાષ્ટ્રપતિના હોદ્દાનું રાજીનામું આપ્યું, અને ઉદામપક્ષના નેતા તરીકે જાહેર થયા. તેઓ સાચા દેશભક્ત અને હિંદમાતાના સાચા સપુત છે.

તેમણે ઇ. સ. ૧૯૨૪ થી ૧૯૩૪ સુધીમાં હિંદની સ્વતંત્રતાના જંગનો ઇતિહાસ અંગ્રેજી ભાષામાં લખ્યો છે. આ ઇતિહાસની ઘણી નકલો યુરોપમાં ખપી ગઈ. પરંતુ તે ચોપડી માટે હિંદમાં પ્રતિબંધ મૂકાયો તેથી હિંદ તે પુસ્તકથી અજ્ઞાત રહ્યું. કોંગ્રેસમાંના જુના વિચારના લોકોથી જુદા પડી પોતાના સિદ્ધાંતના પ્રચારકાર્ય માટે એમણે આખા હિંદમાં ફરી ઠેર ઠેર ભાષણો કર્યાં હતાં. આમ કોંગ્રેસ સાથે મતભેદ હોવા છતાં પણ તેમનામાં દેશ સેવાની લાગણી ઓછી થઈ નથીજ, અને તેઓ દેશને સ્વતંત્ર કરવા માટે મહેનત કર્યેજ જાય છે.

[૫]

બૅરિસ્ટર મહમદઅલી જિન્ના

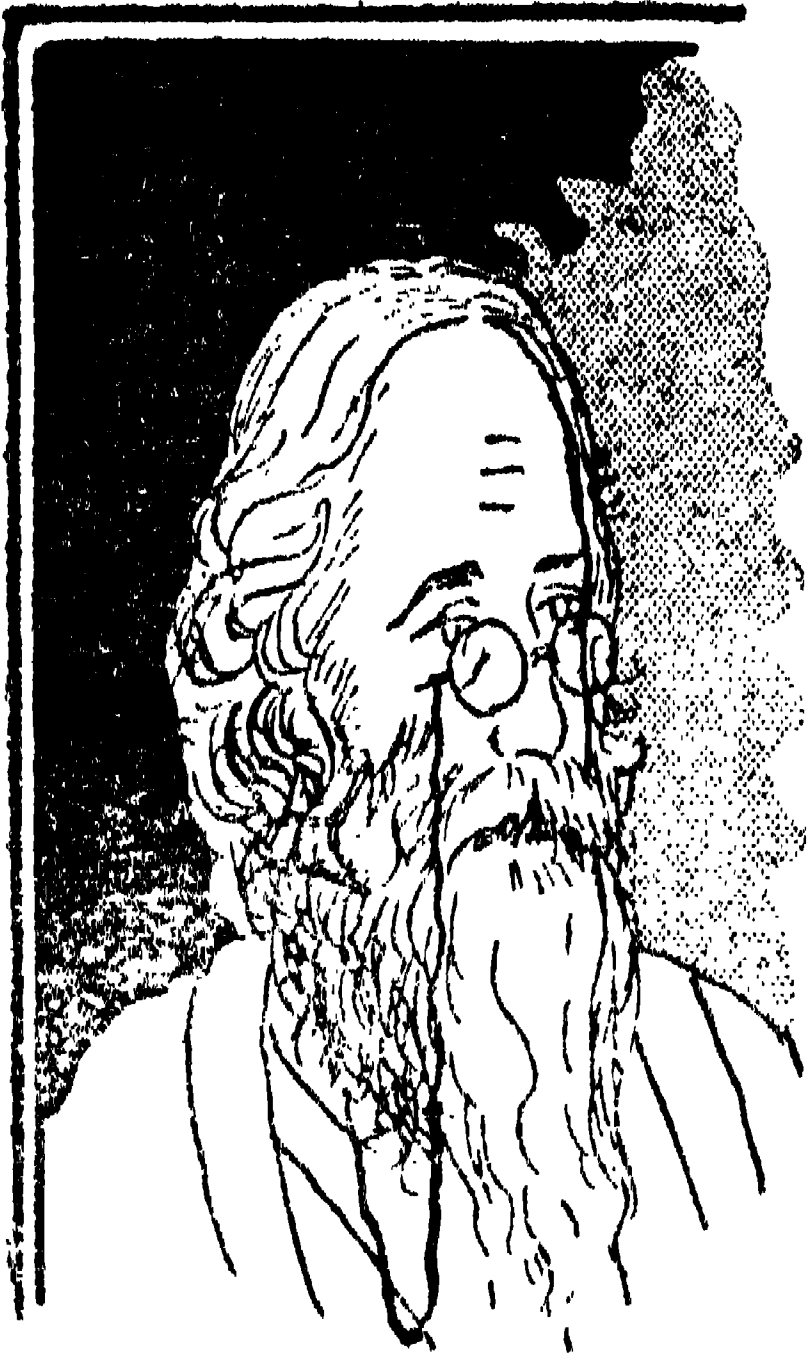
બૅરિસ્ટર મહમદઅલી જિન્ના એ હિંદુસ્તાનમાં એક પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તા હોઈ મુસલમાનોના હિત માટે આગળ પડતો ભાગ ભજવે છે. બૅ. જિન્નાનો જન્મ કરાંચીમાં ઈ. સ. ૧૮૭૬ માં થયો. બૅરિસ્ટરની પરીક્ષા આપ્યા પછી તરતજ પોતાની અક્ષલ હાશિયારીથી મુંબઈ હાઈકોર્ટમાં નામાંકિત આરાશાસ્ત્રી તરીકે એમણે ખ્યાતિ મેળવી. ઈ. સ. ૧૯૦૬

માં તેઓ સ્વરાજ્યના પિતા દાદાભાઈ નવરોજીના સેક્રેટરી તરીકે કામ કરતા હતા. આ કારણે તેમનામાં રાષ્ટ્રભાવના અત્યંત થઈ. બાદ તેઓ કોંગ્રેસમાં જોડાયા.

ઈ. સ. ૧૯૧૦ થી વરિષ્ઠ કાયદાની ધારાસભામાં તેઓ સભાસદ થયા. ત્યાં તેમણે પોતાની વકતૃત્વ શક્તિની સારી છાપ પાડી ને લોકહિતનાં સારાં કામો કર્યાં. ઈ. સ. ૧૯૧૬ માં લોકમાન્ય ટિળક પર રાજદ્રોહનો આરોપ આવતાં તેમના પર કેસ ચાલ્યો. લોકમાન્ય ટિળકે વકીલપત્ર શ્રી. જિજ્ઞાને જ આપ્યું હતું.

આગળ જતાં મતભેદને કારણે તેઓએ કોંગ્રેસમાંથી રાજીનામું આપ્યું. હાલમાં તેઓ મુસલમાનોના અગ્રગણ્ય આગેવાન હોઈ મુસ્લીમ લીગના પ્રમુખ છે. મુસલમાનોના હિતાર્થે તેમણે એક યોજના ઘડી કાઢી હતી તેમાં ૧૪ મુદ્દાઓ હતા તે જિજ્ઞાના ૧૪ મુદ્દા તરીકે પ્રખ્યાત છે.

મુસલમાનો તરફથી મિ. જિજ્ઞાની ગોળમેળ પરિષદમાં સભાસદ તરીકે ચૂંટણી થઈ હતી. દિલ્હી ધારાસભામાં પ્રમુખ, સભાસદ, તેમજ મુસલમાન પક્ષના નેતા તરીકે તેમનું વિશેષ મહત્ત્વ છે. તેમણે હિંદુ મુસલમાનની એક સંપી માટે મહાત્મા ગાંધી, જવાહરલાલ નેહરૂ, સુભાષચંદ્ર બોઝ વગેરે સાથે વાટાઘાટ ચલાવી હતી. તેમના આ પ્રયત્નથી હિંદુ મુસ્લીમ એકતા જલદી થાય એવું કોઈપણ કેશાભિમાની હિંદી જરૂર ઈચ્છે.

[૬]

કવિસમ્રાટ રવીંદ્રનાથ ટાગોર

હિંદુસ્તાનમાં સર્વ જગાએ આદરમાન પામેલા એવા મહાન પુરુષો પૈકી રવીંદ્રનાથ ટાગોર પણ એક છે. કાવ્ય શક્તિ, તત્ત્વજ્ઞાન અને વિશ્વ બંધુત્વ વગેરે ગુણો તેમનામાં છે. તેમનો જન્મ ઈ. સ. ૧૮૬૧ માં કલકત્તામાં થયો હતો. તેમના પિતાશ્રીનું નામ દેવેન્દ્રનાથ હતું. તેઓ બંગાળના એક જમીનદાર હતા. રવીંદ્રનાથનાં માતૃશ્રી એમને નાનપણમાં મૂઠી દેવલોક પામવાથી તેમને માનું સુખ મળ્યું નહિ.

ધનાદ્ય કુટુંબ હોવાથી તેમને ત્યાં નોકરચાકરો ઘણા હતા. નોકરચાકરો એમની પાસે હોવાથી એમને ઘણો ત્રાસ પડતો હતો. કારણ કે તેમને સ્વતંત્ર રહેવું હતું. સાતમે વર્ષે તેઓ ચાકરોના ત્રાસમાંથી છૂટ્યા, પણ શિક્ષકના તાબામાં રહેવું પડ્યું. કેઈના તાબામાં રહેવાનું તેમને મૂળથી જ પસંદ ન હતું. શિક્ષક પાસે તેઓ શીખવા બેસતા નહિ. પરતંત્રતાના ત્રાસને લીધે તેઓ કલાકોના કલાકો સુધી પાણીમાં તરતા રહેતા હતા. તેથી તે માંદા પડતા. ત્યાર પછી કેટલાક પ્રયાસથી તેઓ નિશાળે જવા લાગ્યા. પરંતુ ત્યાં તેમને કંટાળો આવતો. રજાના વખતમાં અવલોકન કરી તે ઉપર વિચાર કરી તેમાં તેઓ તદ્દલીન થતા.

તેમના પિતાશ્રી દેવેન્દ્રનાથને વાંગ્મય અને સંગીતનો ઘણો સારો શોખ હતો. તેથી આ બે વિષયો પ્રત્યે તેમને સારો પ્રેમ હતો. દેવેન્દ્રનાથ હિમાલયમાં રહેતા. તે વખતે રવીંદ્ર તેમની સાથે રહેતા. ત્યાં તેઓ સૃષ્ટિસૌંદર્ય જોવા માટે કિલ્લા પર જતા. ત્યાં તરતજ તેમને કવિતા કરવાનું મન થઈ આવતું. રવીંદ્રનાથના ભાઈ તેમને કવિતા બનાવવા બદલ ઉત્તેજન આપતા હતા. પાછળથી તેઓ માસિકમાં ચોતાની કવિતા પ્રસિદ્ધ કરવા લાગ્યા હતા. તેથી રવીંદ્રનાથ સારા કવિ છે એવી તેમની કીર્તિ દેશમાં ફેલાઈ.

તેમના કુટુંબમાંના ઘણાખરા પુરુષોએ વિલાયત જઈ સારો અભ્યાસ કરી મોટી મોટી પદવીઓ મેળવી

હતી. તેજ પ્રમાણે રવીંદ્રનાથ વિલાયત જઈ આઈ. સી. એસ. અથવા બેરિસ્ટર થઈ આવે તો સારું એવી તેમના પિતાની ઇચ્છા હતી. આ હેતુથી તેમને વિલાયત મોકલવામાં આવ્યા. ત્યાં પોતાનો ચાલુ અભ્યાસ કરવાને બદલે અંગ્રેજી સાહિત્યનો અભ્યાસ કરી તેમજ ત્યાંનું સૃષ્ટિસૌંદર્ય નિહાળી હિંદ પાછા આવ્યા. પછી “ભારતી” નામના માસિકમાં તેમજ બીજાં માસિકોમાં લેખો, કવિતાઓ, નિબંધો, વાર્તા, નાટકો વગેરે લખી પ્રસિદ્ધ કરવા લાગ્યા.

ઈ. સ. ૧૯૦૬ માં બંગાળી ભાષામાં ગીતાંજલિ નામનું કાવ્ય લખ્યું. ઈ. સ. ૧૯૧૨ માં પાછા તેઓ વિલાયત જવા નીકળ્યા. તે જ વખતે તેમણે ગીતાંજલિ અંગ્રેજી ભાષામાં લખી, આ ગીતાંજલિ નામના કાવ્યથી રવીંદ્રનાથની કીર્તિ આખી દુનિયામાં “ઉત્તમ કવિ” તરીકે પ્રસરી. યુરોપના લોકોને આ કાવ્ય ગમ્યું. આ કાવ્યમાં પહેલેથી છેવટ સુધી પરમેશ્વરની ઝીણવટથી શોધનો વિષય આવે છે.

ઈ. સ. ૧૯૧૩ માં આ જ કાવ્યને લીધે એમને ૧ લાખ રૂપિયાનું “નોબલ પ્રાઈઝ” નામનું ઇનામ મળ્યું. હિંદુસ્તાનમાં પાછા આવ્યા ત્યારે તેમનો સારી રીતે સત્કાર કરી તેમને બહુ માન આપવામાં આવ્યું. ત્યારથી તેઓ એશિયાના કવિસમ્રાટ થયા.

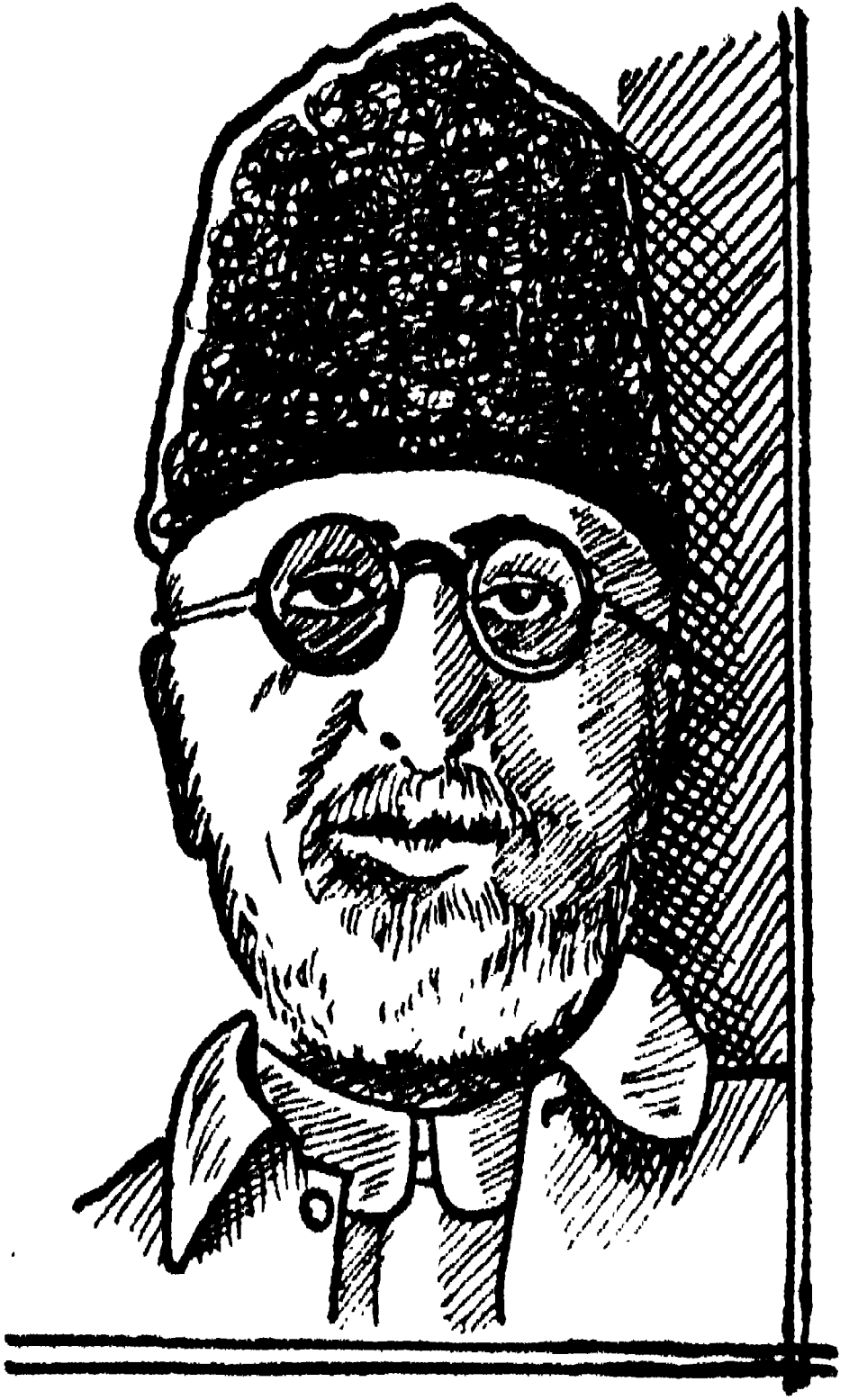
ઈ. સ. ૧૯૦૧ માં રવીંદ્રનાથે બેલાપુરમાં એક શિક્ષણ સંસ્થા સ્થાપી તેને શાંતિનિકેતન નામ આપ્યું. આ સંસ્થાનું નામ ઈ. સ. ૧૯૨૧ માં “વિશ્વભારતી વિદ્યાલય” રાખવામાં આવ્યું છે.

શ્રી. રવીંદ્રનાથે અત્યાર સુધીમાં બધા દેશોનો પ્રવાસ કર્યો છે. ત્યાંનાં અને મોટાં મોટાં શહેરમાં વ્યાખ્યાનો આપી આપણી માતૃભૂમિની કીર્તિ વધારી છે. દુનિયાના બુદ્ધા બુદ્ધા ભાગોમાંથી સેંકડો લોકો શાંતિનિકેતન જોવા તેમજ રવીંદ્રનાથનાં દર્શન કરવા માટે આવે છે. તેમનો ગૌરવર્ણ હંચી મૂર્તિ, લાંબી દાઢી, ઘોળો સ્વચ્છ પોષાક, શાંત ચહેરો, તેજસ્વી આંખો વગેરે જોઈ જોનારનું અંતઃકરણ પ્રસન્ન થાય છે. રવીંદ્રનાથ હિંદુસ્તાનના પ્રતિભાશાળી કવિ, સારા નાટકકાર, પ્રસિદ્ધ નિબંધ લેખક, નાની નાની પણ નવી નવી વાર્તાઓ લખનાર અને સાથે મહાન દેશભક્ત પણ છે.

“ દુનિયામાંના બધા માણસો એક બીજાના ભાઈઓ ગણાય, શાંતિ તેમજ સંપ જગતમાં પ્રેમનું સામ્રાજ્ય પ્રસરાવે છે ” આ તેમનો મુખ્ય ઉપદેશ છે. દુનિયાના મહાન પુરુષોમાં રવીંદ્રનાથની પણ ગણના થાય છે.

[૭]

મૌલાના અબદુલકલામ આઝાદ

મહાન રાજદ્વારી પુરુષોમાં મૌલાના અબદુલકલામ આઝાદની પણ ગણના થાય છે. તેઓ રાજદ્વારી અને ધાર્મિક આબતમાં નિષ્ણાત છે. તેઓને બંગાળના તેમજ આખા હિંદના સુફતી તરીકે માનવામાં આવે છે.

મૌલાના આઝાદ મુસલમાન હોવા છતાં તેમને હિંદુઓ વિષે સારું માન છે. તેઓ એમજ માને છે કે આપણે બધા

એક જ ખુદાનાં સંતાનો છીએ. આપણામાં કેાઇપણ જાતનો લેહલાવ હોવો જોઇએ નહિ. ‘રામ અને રહીમ’ એ એકજ સ્વરૂપ છે. માટે આપણામાં પણ કેાઇ જાતનો લેહલાવ ન હોવો જોઇએ. આમ તેઓ સમજે છે અને આપણા દેશને સમજાવે છે.

મહાત્મા ગાંધીજીએ ઇ. સ. ૧૯૨૧-૧૯૨૨ માં હિંદુ-મુસ્લીમ ઐક્યતા માટે પ્રયાસ કર્યો ત્યારે મૈલાના અબદુલ કલામ આઝાદે તનમનથી સાથ આપ્યો હતો, અને આજે પણ તેઓ મહાસભાના એક વફાદાર સેવક તરીકે કામ કરી રહ્યા છે.

જ્યારે મુસલમાનોએ ‘મુસ્લીમ લીગ’ ની સ્થાપના કરી ત્યારથી તેમના પ્રત્યે મુસલમાનોમાં ગેરસમજ ફેલાઇ છે.

તેમને અરબી ભાષાનું સારામાં સારું જ્ઞાન હોવાથી તેમણે પવિત્ર કુરાનનું ભાષાંતર કર્યું છે, તે ભાષાંતર માનની નજરે જોવાય છે. આ ઉપરથી તેમની ખ્યાતિ વિદ્વાનોમાં ફેલાઇ છે.

ઇ. સ. ૧૯૨૩ માં દિલ્હી મુકામે ભરાયલા મહાસભાના અધિવેશનમાં તેઓ પ્રમુખ તરીકે ચુંટાયા હતા. આઝાદે તે

વખતે લાપણ કરતાં કહ્યું કે, “ કુતુબ મિનાર પર ઉભો રહી
 ફિરસ્તો! મને એમ કહે કે હિંદુ મુસ્લિમ ઐક્યતાનો ખ્યાલ
 મૂકી દો અને સ્વરાજ્ય લઈ લો. તો હું સ્વરાજ્ય લેવા માટે
 ઇન્કાર કરીશ. ” હાલમાં તેઓ ‘ કોંગ્રેસ પાર્લામેન્ટરી
 ગ્રોર્ડ ’ ના સભ્ય તરીકે ઘણી કિમતી સેવા બજાવે છે,
 અને ગાંધીજીના એક સલાહકાર છે.

[૮]

કવયિત્રી સરોજિની નાયડુ

દેવી સરોજિની મહાન વિદ્વાન હોઈ તેમનામાં ઉત્કૃષ્ટ કવિત્વશક્તિ અને ઉત્તમ વકતૃત્વશક્તિ છે. તેમણે પોતાના સારા ગુણોનો ઉપયોગ દેશસેવા માટે કરી. હિંદી સ્ત્રીમાં રહેલી શક્તિ અને મોટાઈ દેશને બતાવી આપી. હજી પણ તેઓ રાષ્ટ્ર પ્રત્યેનું પોતાનું કર્તવ્ય એક નિષ્ઠાથી બજાવે જાય છે.

એમનો જન્મ ઈ. સ. ૧૮૭૯માં દક્ષિણ હૈદરાબાદમાં થયો હતો. તેમના પિતાશ્રીનું નામ ડૉ. અધોરનાથ ચટ્ટોપાધ્યાય હતું. આ બંગાળી ગૃહસ્થ વિભાગત જઈ એડિનબરો

યુનિવર્સિટીની સાયન્સની ઉચ્ચ હોદ્દાની પદવી મેળવી સ્વદેશ આવ્યા હતા. સરોજિની દેવીનાં માતૃશ્રી વર્દાસુંદરી દેવી પણ કવયિત્રી હતાં. માતાનો આ ગુણ સરોજિની દેવીમાં સારી રીતે ઉતર્યો છે. સરોજિની તીવ્ર બુદ્ધિશાળી હોવાથી ૧૨ મે વર્ષે મેટ્રિકયુલેશનની પરીક્ષા તેમણે પાસ કરી હતી. આ વખતે તેમને કવિતા કરવાનો શોખ વધતો જતો હતો. તેમની ઉંમરના ૧૩મે વર્ષે ૧૩૦૦ લીટીઓનું એક કાવ્ય તેમણે રચ્યું છે.

ઈ. સ. ૧૮૯૫ માં તેઓ અભ્યાસ માટે વિદાયત ગયાં. પણ ત્યાં તંદુરસ્તી બગડવાથી તેમને કોલેજનો અભ્યાસ મૂકી દેવો પડ્યો. ત્યાર પછી યુરોપના જુદા જુદા દેશોમાં પ્રવાસ કરી ઈ. સ. ૧૮૯૮ માં તેઓ પાછાં હિંદુસ્તાનમાં આવ્યાં. તેમણે ડૉક્ટર નાચડુ (મદ્રાસી ગૃહસ્થ) સાથે લગ્ન કર્યું. અંગ્રેજી ભાષામાં તેમણે ઉત્તમ નિપુણતા મેળવી છે. અંગ્રેજીમાં ઉત્તમ કાવ્યો એમણે લખેલાં છે, અને તે આખી દુનિયામાં પ્રસિદ્ધ છે.

ઈ. સ. ૧૯૦૬ માં કલકત્તામાં ભરાયેલી સામાજિક પરિષદમાં સરોજની દેવીનું ઉત્તમ ભાષણ થયું. ત્યારથી તેમની જ્યોતિ ફેલાઈ. નામદાર ગોખલે વગેરે મહાન પુરુષોના ઉપદેશથી તેમણે રાષ્ટ્રકાર્યમાં અંપલાવ્યું.

હિંદુ મુસલમાનની એકતા માટે તેઓ ઘણી પ્રવૃત્તિ કરે છે. મહાત્મા ગાંધીજી માટે તેમના હૃદયમાં પૂજ્યભાવ છે. તેમજ તેમના ઉપદેશ પ્રમાણે પોતાનું રાષ્ટ્ર કાર્ય તેઓ કરે છે.

ઈ. સ. ૧૯૨૪ માં સરોજિની દેવી દક્ષિણ આફ્રિકાના લોન્ડોની સ્થિતિ જોવા ગયાં હતાં. ત્યાં તેઓ કોંગ્રેસના પ્રમુખ થયાં હતાં. ત્યાં તેમણે પર્યટનનો કાર્યક્રમ ગોઠવી વ્યાખ્યાનો આપી, યુરોપિયનોને હિંદી લોકોના સંસ્કાર અને લાયકાતની ખાત્રી કરાવી આપી હતી. તેમની મહાન કામગીરી ધ્યાનમાં લઈ આપણા દેશના લોકોએ તેમને હિંદી રાષ્ટ્રસભાના પ્રમુખ નીમ્યાં. પછી તેઓ અમેરિકા ગયાં. ત્યાં તેમણે ભાષણો દ્વારા હિંદીઓ પ્રત્યેની ત્યાંના લોકોની થયેલી ગેરસમજ દૂર કરવા પ્રયત્ન કર્યો, અને હિંદીઓ પ્રત્યે તેમની સહાનુભૂતિ મેળવી. મહાત્મા ગાંધી સાથે ઈ. સ. ૧૯૩૧ માં ગોળમેજી પરિષદ માટે તેઓ વિલાયત ગયાં હતાં. સરોજિની દેવી “જુલજુલે હિંદ” નું ઉપનામ પામ્યાં છે.

[૯]

શ્રી. અરવિંદ ઘોષ

એમનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૭૨ માં થયો હતો. સાત વરસની ઉંમરે એ વિલાયત ગયા હતા અને ત્યાં ૧૮ વરસની ઉંમરે એમણે ઇલેક્ટરની પરીક્ષા પસાર કરી હતી.

વિલાયતથી આવ્યા પછી એઓ વડોદરા રાજ્યમાં જોડાયા, અને ક્રમે ક્રમે વડોદરા કોલેજના વાઇસ પ્રિન્સિપાલ બન્યા. ત્યાં એમણે એવી તો નામના કાઢી કે એમની વિદ્વતાનો જોધ બધા હાંતમાં આંગળાં પકડવા લાગ્યા.

પણ એવામાં બંગાલમાં ભાગલા પડ્યા એમણે માતાની હાકલ સાંભળીને આશાસ્પદ નોકરીને લાત મારી. બંગાળા જઈ એમણે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનો પાયો નાંખ્યો અને વંદેમાતરમ્ નામનું છાપું હાથમાં લીધું, એમનાં લખાણોથી બંગાળે નિદ્રા ત્યાગી આળસ મરડી અને આગેકુચ કરી એ પ્રખ્યાતિને શિખરે પહોંચ્યા પણ એવામાં મુજફરપુરમાં ખૂન થયાં ને એ પકડાયા. ૧૧ માસ જેલમાં રહ્યા. બાપુ ચિત્તરંજન દાસે એમનો બચાવ કર્યો ને એ નિર્દોષ ઠર્યા.

શ્રી. અરવિંદ ઘોષે જેલમાં યોગ સાધના આગળ ધપાવી હૃદયની ઉચ્ચતા સાધી અને એમને ભગવાનની લીલા લાધી. થોડા વખત પછી ૭ વરસ સુધી એકાંતમાં સાધના કરી પછી આર્ય નામનું માસિક કાઢ્યું. એમાં એવા તો શુદ્ધ વિચારો આપ્યા, છે કે આવતા સો વરસ સુધી તે વિચારી શકાશે.

એમણે ગીતા, વેદ ને યોગ પર ભાષ્ય રચ્યાં એ સિવાય કવિતા અને સંકૃતિ તેમજ રાજ કારણ વિષે નૂતન વિચારણા આવી. તેમણે પોંડીચેરીને અપનાવ્યું ને પોંડીચેરીએ તેમને અપનાવ્યા હજીએ જગતના એક ખુણામાં એઓ ઘિરાળે છે. પણ જગતના ખુણે ખુણામાં એમની સિદ્ધિની સુવાસ પ્રસરી રહી છે.

એમના અમુક વિચારો નીચે મુજબ છે.

૧- જેટલું કુટુંબ પરિવારનાં ભરણ પોષણ માટે જોઈએ, અને અત્યંત જરૂરનું જણાય તેટલુંજ પોતાને માટે રાખી બાકીનું ભગવાનને સમર્પણ કરવું.

૨- કેાઈ પણ રીતે ભગવાનનાં દર્શન કરવાં.

૩- જન્મભૂમિને માતા માની તેની ભક્તિ કરવી.

તેમણે પોંડીચરીમાં આશ્રમ બનાવીને સંપૂર્ણ યોગની સાધના કરી સિદ્ધિ મેળવી છે.

(૧૦)

સરહદના ગાંધી ખાન અબ્દુલ ગફારખાન

અબ્દુલ ગફારખાન પઠાણ જેવી ઝતુની કોમમાં જન્મ્યા છતાં તેમને મહાત્મા ગાંધીજીનું અહિંસાનું તત્ત્વ સ્વીકાર્યું. અને સરહદ પ્રાંતમાં અશાંતિનું વાતાવરણ દૂર કરી પ્રેમભાવ વધારવા માટે યથાશક્તિ પ્રયત્ન કર્યો. તેઓ સ્વાર્થત્યાગ કરી દેશ સેવાર્થે પોતાનું સર્વ આયુષ્ય ગાળે છે. આ કારણને લીધે તેમને ‘સરહદના ગાંધી’ નું ઉપનામ આપવામાં આવ્યું છે. અબ્દુલ ગફારખાનનો જન્મ પેશાવર પ્રાંતમાં

આવેલા એક ગામડામાં ઈ.સ. ૧૮૬૧માં થયો હતો. શરૂઆતમાં તેમનું અને તેમના મોટાભાઈનું શિક્ષણ ઘરમાં જ થયું. તેમના મોટાભાઈ વિભાવત જઈ ડૉક્ટર થઈ આવ્યા. અખંડુલ ગફારખાનનું શિક્ષણ મેટ્રિક સુધી થયા પછી ઈ. સ. ૧૯૦૬ માં લશ્કરી અધિકારી તરીકે તેમની નીમણૂક થઈ. પરંતુ તેમણે તે નોકરી ન સ્વીકારતાં સમાજ સેવાને સ્વીકારી લીધી. તેમણે પોતાના ગામમાં એક રાષ્ટ્રીયશાળા સ્થાપી. પણ ઈ. સ. ૧૯૧૫ માં સરકારી હુકમને અનુસરી તે બંધ કરવી પડી. તેમણે હાથ ધરેલી અળવળને લીધે સરકારની કરડી નજર તેમના તરફ થઈ તેના પરિણામે તેમને પોતાને, તેમના ભાઈને અને તેમના પિતાશ્રીને કારાગ્રહનાં દુઃખો સહન કરવાં પડ્યાં. અસહકારની અળવળને અંગે ખાન અખંડુલ ગફારખાનને એક વખત ત્રણ વર્ષની અને બીજી એ વરસની સખત મજુરીની સજા લોગવી પડી ! તેમણે ખુદાઈ બીદમતગાર (દેવોનો સેવક) નામની સ્વયંસેવકની ટુકડીઓ કાઢી દેશને માટે હુજારો સ્વયંસેવકો મેળવેલા છે. આ સ્વયંસેવકોને અહિંસાનું પાલન કરવું, દારૂ ન પીવો, ત્રેમભાવે વર્તન કરવું આવી રીતની સોગન ક્રિયા કરાવતા હતા. તેમના પોષાકમાં લાલ ડગલો પહેરવામાં આવતો હોવાથી તેમને સૌ લાલ ડબલાવાળા કહેતા. પઠાણ લોકો બીજાનો જીવ લેવો કે પોતાનો જીવ આપવો. એમાં કંઈ મહાભારત કામ સમજતા ન હતા. લોહીની નદીઓ વહેવડાવવી એ એમને મન રમત હતી. આવી વૃત્તિના લોકોમાં પણ ખાન સાહેબે અહિંસા અને સેવાવૃત્તિનાં તત્વો દાખલ કરવાનો કઠણ પ્રયત્ન કર્યો. એ એમની વિશેષતા દર્શાવે છે.

ખાન સાહેબના પ્રયત્નને લીધે સરહદ પ્રાંતમાં કોંગ્રેસનો ઘણો કાર્યક્રમ અમલમાં આવેલો છે. વળી તે પ્રાંતમાં કોંગ્રેસ પ્રધાનમંડળ પણ રચાયું છે. તેમના મોટાભાઈ ડૉક્ટર ખાન સાહેબ મુખ્ય પ્રધાન છે. મહાત્મા ગાંધીજીનો સરહદના ગાંધી ઉપર ઘણો પ્રેમ છે. ખાન સાહેબની રહેણી કરણી ઘણી સાદી છે. તેઓ કોંગ્રેસના સન્નિષ્ઠ કાર્યકર્તા છે તેમને કોંગ્રેસનું પ્રમુખપદ સ્વીકારવા ઘણી વખત વિનંતિ કરવામાં આવી, પણ તે બધા પુરુષે નમ્રતાપૂર્વક તેનો નકાર કરી કહ્યું કે “નેતા” થવા કરતાં “સેવક” રહેવું તેમાં મને ઘણો જ આનંદ થાય છે. સરહદ પ્રાંત નાનકડો હોવા છતાં લશ્કરી દૃષ્ટિએ તેનું મહત્વ વધારે છે. આવા ઝનુની પઠાણોને શાંતિને માર્ગે વાળી દેશપ્રેમી કરી દેશહિતના કાર્યોમાં તેમને જોડવા ગફારખાને પોતાની બુદ્ધિશક્તિથી મહાન પ્રયત્ન કર્યો. આ બધું જોતાં સરહદના ગાંધી માટે કોણુ ધન્યવાદ ન હઈ શકે ?

